

The Ancient History of the Transcarpathia in the Scholarly Legacy of Mykhailo Hrushevsky

UDC: 94(477.87):930.85](092)Грушевський

DOI: <https://doi.org/10.15421/172562>**Svitlyk Nelia**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orsid.org/0000-0001-6377-5813>, nelja.svitlyk@uzhnu.edu.ua

Uzhhorod National University (Uzhgorod, Ukraine)

Abstract.

The article is dedicated to the analysis of the scholarly legacy of Mykhailo Hrushevsky, a classic of Ukrainian historical thought. It explores the historian's views on the ancient history of the Carpathian region and the formation of the idea of the autochthony of the Slavic population in these territories. The legacy of M. S. Hrushevsky—especially his vision of the Carpathians' place in the ancient history of Ukraine—remains a subject of scholarly interest and critical reflection.

The aim of the study is to analyze Mykhailo Hrushevsky's conceptual approaches to interpreting the ancient history of the Carpathian region, to clarify his views on the autochthonous origins of the Slavs, and to examine the political role of the region during the era of Kyivan Rus and the Halych-Volhynian state, as well as the Carpathians' significance in the formation of Ukrainian identity. The methods applied correspond to the nature of historical research. In particular, the study employs the historical-comparative method, analysis of primary sources and Hrushevsky's academic texts, and contextualization of his works within the national historiographical tradition.

The results. The article demonstrates that Hrushevsky considered the Carpathians an important ethnogenetic space closely linked to the Proto-Slavic and early Ukrainian past. He emphasized the political and cultural significance of the region during the formation of Slavic statehood in the periods of Kyivan Rus and the Halych-Volhynian Principality, highlighting the continuity of state-building traditions.

Conclusions. M. S. Hrushevsky's scholarly legacy regarding the Carpathian region has conceptual significance for understanding the broader Ukrainian historical process. His works contributed to establishing the region as an integral part of Ukrainian history and to preserving national memory.

Keywords: Mykhailo Hrushevsky, Carpathians, autochthony, early Slavs, White Croats, Great Migration, hillforts, archaeological culture

Давня історія Закарпаття у науковій спадщині Михайла Грушевського

Світлик Нелія

ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)

Анотація.

Стаття присвячена аналізу наукової спадщини класика української історичної думки Михайла Грушевського. В публікації вивчаються погляди історика на давню історію Закарпатського регіону та формування ідеї автохтонності слов'янського населення на цих територіях.

Актуальність дослідження визначається тим, що Закарпаття відіграє важливу роль у формуванні історичної, етнокультурної та духовної спадщини українського народу. Спадщина М. С. Грушевського, зокрема його бачення місця Карпат у давній історії України, залишається предметом наукової зацікавленості й критичного осмислення.

Мета студії: аналіз концептуальних підходів Михайла Грушевського до висвітлення давньої історії Закарпаття, з'ясування його поглядів на автохтонність слов'ян, та політичну роль регіону в добу Київської Русі та Галицько-Волинської держави, а також значення Карпат у формуванні української ідентичності. Методи дослідження визначаються специфікою наукової роботи. Зокрема, у дослідженні застосовано історико-порівняльний метод, метод аналізу джерел та наукових текстів М. Грушевського, контекстуалізацію його праць у рамках національної історіографічної традиції.

Результати дослідження. У статті доведено, що М. Грушевський розглядав Карпати як важливий етногенетичний простір, тісно пов'язаний з праслов'янською та давньоукраїнською історією. Він акцентував увагу на політичній та культурній ролі регіону в період формування державності у слов'ян за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, підкреслюючи спадковість державницьких традицій.

Висновки. Наукова спадщина М. С. Грушевського щодо минулого Закарпаття має концептуальне значення для розуміння загальноукраїнського історичного процесу. Його наукова робота сприяла утвердженню регіону як невід'ємної частини історії України та збереженню національної пам'яті.

Ключові слова: Михайло Грушевський, Карпати, автохтонність, ранні слов'яни, білі хорвати, велике переселення, городища, археологічна культура

Вступ.

Вивчення історії є важливою складовою формування й розвитку національної спільноти, колективної пам'яті про минуле та культурної спадщини. Усвідомлення власного історичного коріння є фундаментом для творення нації та держави. Водночас, як і будь-яка інша національна історія, українське минуле постає перед низкою викликів. Одним із ключових завдань історичної науки є формування цілісного національного історичного наративу, що в умовах складного історичного розвитку українських земель, тривалої політичної залежності від різних державних утворень, нерідко спричиняє суперечливі тлумачення. Лише фахове володіння методологією історичного аналізу дозволяє вписати регіональні історичні процеси в єдине полотно української історії.

У вітчизняній історичній науці після проголошення незалежності та в умовах зростаючої потреби у створенні національно орієнтованої історії активізувався процес написання узагальнюючих праць, що охоплюють історичний розвиток усіх українських територій. Проте, разом із цим постала проблема повноцінного представлення історії окремих регіонів у таких виданнях. Як правило, основна увага зосереджувалася на тих землях, де в минулому існували значні політичні утворення, зокрема Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, або козацька Гетьманщина. Натомість периферійні регіони, зокрема Закарпаття, часто залишалися поза увагою або висвітлювалися фрагментарно. Ця проблема зберігає актуальність і сьогодні, попри інтенсивний розвиток національної історичної науки та регіональної історіографії.

Одним із перших дослідників, який розпочав ґрунтовне вивчення історії Карпатського регіону, вписавши його в загальноукраїнський історичний простір, був творець модерної української історичної науки Михайло Грушевський. У цій публікації розглядається, яким чином учений інтегрував Закарпаття у загальноукраїнський історичний наратив та які історичні процеси в краї дослідив.

Метою дослідження є дослідити, як М. Грушевський інтерпретував давню історію Закарпаття та яку роль вона відігравала в його історичних студіях. Основна увага в публікації приділяється аналізу його поглядів на проблему автохтонності місцевого слов'янського населення, державну приналежність краю та формування концепції безперервності історичного розвитку українських земель, включно з їхніми периферійними територіями. У дослідженні застосовано низку класичних методів історичного аналізу, зокрема: історико-порівняльний метод, метод критичного аналізу джерел, текстуальний аналіз наукових праць М. Грушевського, контекстуалізація його ідей у рамках української історіографічної традиції.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Першоджерельною базою для написання статті стали наукові праці Михайла Грушевського. Історіографічна база дослідження спирається на попередні напрацювання істориків, присвячені відповідній проблематиці. Раніші наукові розвідки можна умовно поділити на три ключові категорії.

Перша група охоплює праці, присвячені постаті М. Грушевського як історика та творця модерної української історичної науки. У цих дослідженнях зазвичай здійснено загальний аналіз його наукової спадщини, історичних поглядів та ідей. Визнаним дослідником спадщини М. Грушевського є еміграційний історик Л. Винар, праці якого було використано при підготовці статті (Винар, 1995, 2013). До вагомих внесків зарубіжної україністики належить і праця О. Пріцака, який запропонував глибокий аналіз історичних концепцій М. Грушевського (Пріцак, 1991).

Серед вітчизняних дослідників, наукові студії яких були використанні при підготовці публікації, слід виокремити праці Я. Дашкевича (1994), Ю. Шаповала (2005), П. Соханя (2002), І. Чорновола (2016), які здійснили глибоке вивчення наукової спадщини М. Грушевського. Новітні історіографічні оцінки його доробку представлені в роботах В. Тельвака (2008), Н. Романцової (2013), Р. Конти (2016).

Другу групу становлять дослідження, присвячені проблемам слов'янського етногенезу, територіальної локалізації слов'янських археологічних культур і племен. Ці наукові розвідки відіграють важливу роль у відтворенні загальної історичної картини становлення слов'янства, особливо в контексті автохтонності на українських землях, зокрема в Карпатському регіоні. До класичних напрацювань у цій сфері належать видання «Давня історія України» під редакцією П. Толочка (2000), а також комплексне дослідження Л. Залізняка (2012). У контексті розгляду питання автохтонності слов'янського населення в Карпатах варто також згадати праці, присвячені локалізації слов'янських племен білих хорватів, зокрема роботи Л. Войтовича (2001, 2004) та О. Щодри (2016).

Третю групу становлять наукові публікації, що безпосередньо зосереджені на аналізі підходів Михайла Грушевського до вивчення історії Закарпаття. Хоча кількісно ця категорія праць є відносно незначною, вона має принципове значення для розуміння особливостей регіонального виміру у творчості вченого, зокрема його бачення місця Закарпаття в українському історичному процесі. У цьому контексті варто насамперед виділити спільні праці М. Вегеша та Л. Горвата, в яких розглянуто окремі аспекти спадщини Грушевського, зокрема питання автохтонності слов'ян у Карпатському регіоні та роль історика у формуванні національного наративу (Вегеш, Горват, 1998). Вагомий внесок також зробив В. Худанич, який проаналізував концептуальні засади

інтерпретації історії краю у працях М. Грушевського (Худанич, 1997). Автор статті також присвятила увагу цій тематиці і досліджувала вплив історіографічної моделі М. Грушевського на сучасне сприйняття історії Закарпаття та окреслено перспективи подальшого вивчення теми (Світлик, 2017).

Результати дослідження.

Наступного року світова наукова спільнота відзначатиме 160-річчя від дня народження Михайла Сергійовича Грушевського (1866-1934) – одного з найвизначніших українських істориків, засновника модерної української історіографії. Його ім'я посідає чільне місце як у національній, так і в європейській науковій традиції завдяки створенню концептуально цілісної історії українського народу.

В історіографії М. Грушевський утвердився як видатний дослідник, організатор наукового життя, публічний інтелектуал і провідник суспільно-політичного руху, що вплинув на формування української національної ідеї. Його оцінка в науковому світі має міжнародне визнання. Унікальну роль М. Грушевського в історії науки влучно охарактеризував американський історик Джеймс Вестфал Томсон. На його думку, «дев'ятитомна «Історія України-Руси», створена Михайлом Грушевським, є справжнім пам'ятником наукової ерудиції – енциклопедичним узагальненням праць цілого покоління українських і польських науковців. Як зазначає дослідник, цією фундаментальною працею, а також своєю політичною діяльністю, Грушевський забезпечив наукове підґрунтя для формування української національної ідеології» (Винар, 2013, с. 176).

Михайло Грушевський став автором нової концептуальної моделі національного історичного розвитку, яка в сучасній історіографії відома як «історична схема Грушевського». Ключові принципи цієї моделі були сформульовані у його праці «Звичайна схема "руської" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства». (Світлик, 2017, с. 28). Запропонована модель запропонувала альтернативу традиційній імперській схемі історії, в якій український історичний розвиток розглядався як органічна і самобутня лінія, незалежна від історії російської чи польської державності. (Грушевський, 2014). Історична схема М. Грушевського здобула широке визнання в українській історичній науці, залишаючись домінантною впродовж 1920-х років на території радянської України, у Галичині та серед провідних еміграційних наукових центрів (зокрема у Варшаві, Празі, Берліні та ін.). Згодом ця концепція історії України зазнавала уточнень і доповнень як самим автором, так і його учнями та послідовниками.

Наукова спадщина Михайла Грушевського вирізняється надзвичайною тематичною широтою та міждисциплінарністю. Окрім фундаментальних досліджень з історії України, вчений активно працював у суміжних галузях – допоміжних

історичних дисциплінах, археології, географії, правознавстві, соціології, етнографії, а також історії української літератури. Його інтелектуальний доробок охоплює не лише академічні тексти, а й белетристику, драматургію, поезію, мемуаристику та літературно-критичні твори. М. Грушевський виступав також одним із провідних українських публіцистів початку XX століття. Його історіософські та історіографічні концепції нерідко викладалися у публіцистичній формі, доступній для широкого загалу, що забезпечувало значний вплив на суспільно-політичну думку українського національного руху того часу.

Науковий доробок Михайла Грушевського охоплює приблизно дві тисячі наукових і науково-популярних праць, у яких досліджено історію та культуру українського народу від найдавніших часів до початку XX століття. Визначним здобутком ученого є прагнення до всебічного охоплення історії всіх українських земель, незалежно від їхньої державної належності у різні історичні періоди. У своїх працях він послідовно інтегрував локальні сюжети в єдину історичну канву, концептуалізуючи історичну траєкторію в безперервний еволюційний процес. Особливу увагу М. Грушевський приділяв формуванню уявлення про національну цілісність і спадковість історичного розвитку українців. Його учень, визначний український історик Іван Крип'якевич, слушно зазначав: «Відчуття цілісності та єдності української нації сьогодні значною мірою є результатом діяльності саме Михайла Грушевського». (Цит. за Вегеш, 1998, с. 16).

Вивчення історії Закарпаття було одним із пріоритетів у дослідницькій діяльності М. Грушевського. Край розглядався вченим як невід'ємна частина українського історичного простору. Незважаючи на адміністративну належність Закарпаття до Угорського королівства у той період, дослідник наголошував на спільності історичної долі населення краю з іншими українськими землями. У своїх студіях він активно залучав літописні свідчення Русі та угорські історичні хроніки, а також наукові праці представників різних історичних шкіл – української, російської, угорської, чеської, словацької, німецької та закарпатської. Завдяки цьому підходу М. Грушевський виступив не лише як дослідник окремого регіону, а й як один із засновників історіографії Закарпаття.

Карпатський регіон – один із найдавніших центрів розвитку культури на теренах сучасної України. Природно-географічні умови цього краю сприяли збереженню етнічних традицій, мови та духовності населення протягом багатьох століть. М. Грушевський одним з перших у вітчизняній історіографії дав ґрунтовний аналіз давньої історії Карпатського регіону як органічної складової українського історичного процесу. Вченому належить значний пласт

грунтовних положень, присвячених історії регіону. У своїй фундаментальній праці «Історія України-Руси», а також у популяризаторських і науково-освітніх виданнях – зокрема «Ілюстрована історія України», «Очерк истории украинского народа», «Як жив український народ», «Про старі часи на Україні» – вчений неодноразово порушував питання, пов'язані з історичним минулим закарпатського краю. Зокрема, в останній публікації вчений зазначив, – «Наші люде займають великі краї: в один бік над Чорне море, в другий – на Кавказ, над Кубань, в третій над Припять та Буг і в гори Карпатські... і на Угорщині під горами Карпатськими, де городи Унгвар і Мукачів, теж наші люде». (Грушевський, 1991, с. 1.).

Окремим аспектам історії регіону М. Грушевський приділив увагу й у спеціальних публікаціях, зокрема у статтях «Справа українського університету у Львові» та «Справа українських кафедр та інші наукові потреби». Завдяки широкому використанню джерел і глибокому залученню історіографічного матеріалу він зміг осмислити історію Закарпатської України не як одновимірний розвиток, а як складну мозаїку локальних процесів, інтегрованих у загальноукраїнський історичний контекст (Світлик, 2017, с. 30).

У своїх дослідженнях давньої історії Закарпаття Михайло Грушевський порушує низку важливих проблем, серед яких особливу увагу він приділяє питанню заселення краю слов'янськими та іншими етнічними групами. Центральним елементом його концепції є ідея автохтонності місцевого населення, яку дослідник насамперед пов'язує зі слов'янськими племенами. Ця тема залишається актуальною і в сучасних наукових дискусіях. Для обґрунтування своїх висновків М. Грушевський широко використовує джерельну базу, зокрема посилається на «географію руських племен», викладену в «Повісті временних літ» Нестора, де згадується проживання білих хорватів у Карпатському регіоні. Однак він не обмежується простою репродукцією цих відомостей, а проводить їх критичний аналіз і пропонує власне бачення етнічної належності населення краю. За його оцінкою, у період Великого переселення народів Закарпаття було центром контактів і взаємодії багатьох племен, зокрема даків, кельтів та інших етносів. Опираючись на письмові джерела, серед яких праці арабських і візантійських авторів, Грушевський формує обґрунтовану схему розселення різних народів на території Карпат.

Спираючись на записи в «Повісті минулих літ», М. Грушевський вживає по відношенню до місцевого слов'янського населення етнічну назву «білі хорвати». Водночас вчений підкреслює обмеженість джерел, що містять відомості про хорватів. Він зокрема підкреслює, що «Повість минулих літ» не містить точних відомостей про місце проживання цього племені: «Повість минулих

літ ... не вказує, де саме мешкали хорвати, і немає жодних конкретних згадок про хорватське плем'я чи територію на наших землях...» (Грушевський, 1991, с. 210). Проте, аналізуючи літописну схему розселення східнослов'янських племен, дослідник враховує згадку про те, що на захід від дулібів мешкали руські хорвати. Це твердження, на думку вченого, підтверджується звісткою із іншого джерела – праці візантійського імператора і історика Костянтина VII Багрянородного «Про управління імперією», де також містилася згадка про племена білих чи «карпатських хорватів».

Спираючись на поєднання літописних відомостей та візантійських джерел, історик висуває гіпотезу щодо територіального розташування цього племені: «...спираючись на свідчення про руських хорватів (переважно припущення щодо їхніх поселень) та повідомлення Константина про напади печенігів на білих хорватів, зазвичай вважають, що Біла Хорватія розташовувалася вздовж підніжжя Карпат – від басейну Лаби до верхів'я Дністра (або, за іншими версіями, на південних схилах Карпат у межах сучасної Угорщини)» (Грушевський, 1991, с. 211). Таким чином, М. Грушевський, критично аналізуючи джерельний матеріал, намагається реконструювати географію розселення хорватських племен, не зводячи її до вузьколокального простору, а розглядаючи в ширшому контексті східнослов'янських і центральноєвропейських теренів.

М. Грушевський наголошував на необхідності підтвердження історичних реконструкцій не лише писемними джерелами, а й археологічними матеріалами, які мали б зміцнити або внести корективи до існуючих уявлень про минуле. У цьому зв'язку, керуючись принципами наукової об'єктивності, він підкреслював невизначеність питання щодо існування окремого українського племені під назвою «хорвати» та його локалізації. Історик зазначав, що «...є сумнівним, чи існувало українське плем'я під назвою хорватів, і водночас залишається незрозумілим, де саме воно проживало». (Грушевський, 1991, с. 213).

Водночас для М. Грушевського основний висновок полягав не стільки у верифікації назви конкретного племені, скільки у визначенні загального характеру заселення регіону: «...яке саме плем'я проживало на підгір'ї Карпат і в Галичині, літописці не уточнюють. Проте і там, і там мешкали українські племена, або точніше – східно-південні слов'янські племена, з яких сформувався сучасний український народ» (Грушевський, 1990, с. 36). Таким чином, дослідник робить висновок про автохтонність слов'янського, а згодом – українського населення Карпатського регіону. Ця ідея знаходить подальше підтвердження і в «Історії України-Руси», де історик зазначає: «Русини в Угорщині є так само давніми поселенцями, як і угри, адже вони мешкали в

Карпатських горах з незапам'ятних часів – ще до того, як угри переселилися до Угорщини» (Грушевський, 1991, с. 223).

Таким чином, М. Грушевський приділяє значну увагу проблемі українського розселення на західних рубежах, зокрема на Закарпатті. Історик підкреслює, що українське населення здавна мешкало по обидва боки Карпатського хребта. Аналізуючи етнографічні дані, він наголошує, що «сучасна етнографічна територія українців простягається далеко на захід вузьким клином, який опинився між польським та словацьким населенням...» (Грушевський, 1991, с. 213).

Далі історик детально описує географію українського розселення: від верхів'їв Дунайця через північно-східні гірські райони (Попрад, Ропа, Вислока, Сян), а також на південних схилах Карпат – від тих же верхів'їв Дунайця через території над Попрадом, Торицею, Топлею, Ондавою, Лаборцем, аж до Ужа. За його спостереженнями, саме в долинах верхньої Тиси та її притоки Вишеви формується більш суцільний масив українського населення, який на сході межує з волоською (румунською) колонізацією (Грушевський, 1991, с. 213-214). Така географічна картина, реконструйована М. Грушевським, є вагомим аргументом на користь автохтонності українського населення у всьому Карпатському регіоні і зокрема на Закарпатті.

Окрім питання заселення краю, однією з ключових проблем давньої історії Закарпаття М. Грушевський вважав питання його політичної належності. Одним із перших у вітчизняній історіографії він висунув гіпотезу про можливу інтеграцію Закарпаття до складу Київської Русі в період її політичного піднесення. У своїх працях дослідник висловлює чітке переконання, що певний проміжок часу ці землі перебували у сфері політичного впливу Русі. При цьому він допускає, що в IX ст. Закарпаття могло знаходитись у залежності від Великоморавської держави, однак із X ст. поступово переходило під вплив Києва. Лише з середини XI ст. регіон остаточно увійшов до складу Угорського королівства. У цьому контексті М. Грушевський зазначає: «Підгірська частина Карпатського краю остаточно стала складовою Угорської держави, ймовірно, не раніше за XI століття; до того ж вона, разом із галицьким підгір'ям, могла хоча б час від часу перебувати під політичним впливом Києва...» (Грушевський, 1991, с. 224).

Дослідник також звертає увагу на зміни у сприйнятті назви самих Карпат в історичних джерелах, які, на думку вченого, відображають трансформацію державної приналежності краю: «якщо в руських літописах кінця XI – початку XII ст. Карпати називаються «Угорськими горами», то угорський хроніст Кеза в XIII ст. вживає назву «Руські гори», що, з точки зору М. Грушевського, свідчить або про етнографічну характеристику, або про зв'язок із Галицькою Руссю. (Грушевський, 1991, с. 224).

Проаналізувавши наявний на початку XX століття документальний матеріал, М. Грушевський дійшов висновку, що першими достовірними свідченнями про утвердження угорської влади на руських землях є повідомлення німецьких хроністів. Зокрема, історик посилається на звістку 1031 року, в якій зазначено про смерть сина угорського короля Стефана – Генріха, якого джерело називає «князем руським», що, на переконання М. Грушевського, свідчить про його адміністративну або військово-політичну присутність на руській території. У пізнішому джерелі, також авторства німецького літописця, йдеться вже про існування так званої «руської марки» Угорщини – прикордонного регіону, де перебував сам угорський монарх, що може вказувати на остаточну інтеграцію частини руських земель до угорського державного простору.

Серед актуальних питань давньої історії Закарпаття особливу увагу привертає проблема його тимчасової приналежності до Галицько-Волинського князівства. У науковій літературі поширено погляд, що впродовж 1281-1301 рр. частина закарпатських територій перебувала під владою галицько-волинського князя Лева Даниловича. М. Грушевський не залишив поза увагою це питання. У «Літошованій історії України», спираючись на угорські, чеські, польські та німецькі джерела, він зазначає, що Лев намагався скористатися політичною нестабільністю в Угорському королівстві для розширення своїх володінь на захід: «...намагався заволодіти Закарпатською Україною, використовуючи політичні заворушення в Угорщині, і, схоже, деякий час контролював її, оскільки в одному документі Григорій, надзупан Березької столиці, називав себе його урядником» (Грушевський, 1990, с. 127). Водночас М. Грушевський підкреслює, що масштаби територіальних надбань князя були обмеженими, а тривалість його контролю над регіоном нетривалою. Таким чином, хоча факт тимчасового впливу Галицько-Волинської держави на частину Закарпаття визнається істориком, він водночас застерігає від його переоцінки.

Досліджуючи історію всього Карпатського регіону і Закарпаття, М. Грушевський акцентує увагу на єдності місцевого українського населення з українцями Галичини та Наддніпрянщини. У праці «Як жив український народ» він підкреслює, що територія, де проживає український народ, називається Україною, а її мешканці – українцями. За переконанням вченого, – «...край, де проживає наш народ, називаємо Україною, а його мешканців – українцями. З давніх часів ця територія звалася Руссю, а люди – русинами; так і донині більшість наших людей у Галичині та на Угорщині іменують себе русинами, руснаками... І в Угорщині, під Карпатськими горами, де розташовані міста Ужгород і Мукачево, теж живуть наші люди» (Грушевський, 1992, с. 9).

Подібні погляди Михайло Грушевський викладає

у праці «Хто такі українці і чого вони хочуть», де підкреслює, що під поняттям «Україна» слід розуміти територію, на якій українці складають більшість населення: «Під терміном «Україна» ми розуміємо ту територію, де український народ складає більшість населення, тобто місце, де українців більше, ніж представників будь-якого іншого народу... Українці домінують на просторі від середини Карпатських гір до середини Північного Кавказу, а також від Чорного моря до річки Прип'яті» (Грушевський, 1991, с. 109-110). Він також наголошує на давності перебування українського народу на цій землі, що сягає не менше ніж півтори тисячі років. Таким чином, М. Грушевський послідовно відстоює ідею соборності українських земель, включаючи території, які у різні історичні періоди входили до складу різних імперій та державних утворень.

Варто зауважити, що історична наука перебуває у постійному розвитку: сучасні наукові дискусії та нові історіографічні концепції значною мірою доповнюють і переглядають окремі погляди М. Грушевського. Проте в цілому його підхід до розуміння історії як цілісного, тяглого процесу залишається актуальним і нині. Цю думку підтримує український історик Ярослав Дашкевич, який у своєму дослідженні спадщини М. Грушевського відзначає: «Подвиг М. Грушевського як автора „Історії України-Руси“ – унікального твору, подібного до якого можуть похвалитися небагато народів світу – не був повторений і не продовжений жодним із наступних українських істориків... Михайло Грушевський залишається найбільшим істориком України» (Винар, 2013, с. 177).

Висновки.

У своїй науковій спадщині Михайло Сергійович Грушевський послідовно відстоював ідею цілісності українського історичного процесу, в межах якого історія Закарпаття займала вагомий й органічне місце. Його дослідження заселення Карпатського регіону, проблем автохтонності слов'янського населення, державної належності краю у різні історичні періоди та етнокультурної єдності з іншими українськими землями стали підґрунтям для подальших студій з історії цього регіону.

М. Грушевський зробив значний внесок у вивчення історії Закарпаття, розглядаючи його як невід'ємну складову українського етнонаціонального та історичного простору. Незважаючи на політичну належність краю до інших державних утворень, зокрема Угорщини, він підкреслював наявність спільної історичної спадщини та культурних зв'язків українців Закарпаття з усією Україною. Цей підхід сприяв формуванню ідеї соборності українських земель, включаючи території, які тривалий час перебували під владою інших держав.

Історик розглядав Закарпаття як складову частину українського історичного простору, підкреслюючи, що попри адміністративну чи політичну залежність від іноземних держав, місцеве населення зберігало свою слов'янську, а згодом – українську ідентичність. Водночас М. Грушевський залишався об'єктивним у своїх судженнях, критично підходив до джерел, визнавав наукову обмеженість окремих фактів та відкритість певних питань, зокрема щодо хорватського компонента в етногенезі регіону.

У дослідженнях М. Грушевського центральним залишається питання автохтонності слов'янського населення Закарпаття. Вчений, аналізуючи широкий спектр джерел – від літописів до арабських і візантійських авторів, – виокремлював складну етнічну мозаїку регіону, що включала слов'янські племена, а також інші народи (даків, кельтів тощо). Попри обмеженість і фрагментарність джерел, він дотримувався критичного підходу і підкреслював важливість поєднання археологічних та історичних даних для обґрунтування етнічної приналежності населення.

Водночас, М. Грушевський одним із перших порушив тему політичної приналежності Закарпаття в різні історичні періоди. Він аргументовано припускав, що у IX-X століттях край міг перебувати у сфері впливу Великоморавської держави, а з X століття – Київської Русі, доки в XI столітті Закарпаття остаточно не увійшло до складу Угорського королівства. Також він досліджував пізніші спроби Галицько-Волинського князівства розширити свій вплив на регіон, зокрема у період влади князя Лева Даниловича. Проте, М. Грушевський підкреслював, що такі зміни державної належності не виключали етнічної та культурної українськості місцевого населення.

Вчений також вводить в історичну науку поняття української етнічної єдності та територіальної соборності. М. Грушевський виокремлював ідею єдності українського етносу, яка поширювалася на всі історичні українські землі, включно із Закарпаттям. Він підкреслював, що українці проживали на широкому просторі від середини Карпатських гір до Північного Кавказу і від Чорного моря до Прип'яті, що свідчить про їхню давність і значущість у формуванні національної ідентичності. Цей концепт соборності став важливою складовою його наукової позиції та національного світогляду.

Таким чином, історико-наукова спадщина М. Грушевського продовжує бути важливим методологічним орієнтиром для сучасних дослідників історії українського народу загалом. А його наукове осмислення історії Закарпаття в контексті всеукраїнської історії сприяло формуванню національної свідомості, що мало далекосяжні політичні, культурні й ідеологічні наслідки.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Вегеш, М., & Горват, Л. (1998). *Михайло Грушевський: деякі аспекти наукової і політичної діяльності*. Ужгород.
- Винар, Л. (1995). *Михайло Грушевський історик і будівничий нації*: Статті і матеріали. Укр. іст. т-во. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України. Нью-Йорк; К.; Торонто: Фондація ім. О.Ольжича.
- Винар, Л. (2013). Михайло Грушевський в історії України. *Наукові записки*. Серія «Історичні науки». Випуск 21. С. 176-181.
- Войтович, Л. (2001). Князівства карпатських хорватів. *Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть*. Л. С.195-210.
- Войтович, Л. (2004). Білі «хорвати» чи Карпатські «хорвати»? Продовження дискусії. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. 6. С. 38-45.
- Грушевський, М. (1990). *Ілюстрована історія України*. Київ.
- Грушевський, М. (1991). *Історія України-Руси*. Т.1. До початку XI віка. К.: Наукова думка.
- Грушевський, М. (1991). *Про старі часи на Україні: коротка історія України (для першого початку)*. К., Обереги.
- Грушевський, М. (1991). *Хто такі українці і чого вони хочуть*. Київ.
- Грушевський, М. (1992). *Історія України Руси*. К.: „Наукова думка”, Т. 2. XI – XIII вік.
- Грушевський, М. (1992). *Як жив український народ*. К.: „Веселка”.
- Грушевський, М. (2014). Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства. *Український історичний журнал*. № 5. С. 199-208.
- Давня історія України, (2000). В 3 т. Ред. кол. П. П. Толочко та ін. Т. 3: Слов'яно-Руська доба. Київ.
- Данилюк, Д. (1992). М. С. Грушевський про наш край. *Закарпатська правда*. 27 жовтня. № 95. С. 3.
- Дашкевич, Я. (1994). Михайло Грушевський – організатор української національної науки. *Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського*. Львів: НТШ. С. 93-102.
- Залізняк, Л. (2012). *Стародавня історія України*. К.: Темпора.
- Конта, Р. (2016). Етнологічний науковий доробок Михайла Грушевського в історіографічних оцінках. *Збірник статей на вшанування 70-річчя видатного українця Словаччини Мирослава Сополіги*. К., С. 155-167.
- Михайло Грушевський. (2002). Життя, діяльність, творчість. *Український історик*. Ювілейне видання з нагоди 135-річчя від дня народження. Т. 1-4 (152-155) Рік XXXIX. 575 с.
- Пріцак, О. (1991). *Історіософія Михайла Грушевського*. К.: Наукова думка.
- Романцова, Н. (2013). Звичайна схема «руської» історії ...” М. Грушевського в історіографічних оцінках українських вчених. *Історичні і політологічні дослідження*. № 2. С. 58-64.
- Світлик, Н. (2017). Закарпатські візії Михайла Грушевського. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Міжнародні відносини»*. Випуск 2. Ужгород. С. 27-35.
- Сохань, П. (2002). Творча спадщина М.С. Грушевського і сучасність Львів: Світ. С. 14-46.
- Тельбак, В. (2008). *Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття)*. НАН України. Ін-т історії України, Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. Київ-Дрогобич: Вимір.
- Худанич, В. (1997). Концепція державності М. Грушевського. *Спадщина Великого українця*. Ужгород, С. 88-95.
- Чорновол, І. (2016). Михайло Грушевський і Сергій Соловйов у контексті концепції фронтиру. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Спецвипуск. С. 368-374.
- Шаповал, Ю. (2005). *Михайло Грушевський*. К.: Вид. дім «Альтернативи».
- Щодра, О. (2016). Етногенез і велике розселення слов'ян у світлі джерел та історичних інтерпретацій. *Проблеми слов'янознавства*. Випуск 65. С.9-27.

REFERENCES

- Chornovol, I. (2016). Mykhailo Hrushevskiy and Serhii Soloviov in the context of the frontier concept. *Visnyk of Lviv University. Series: History, Special Issue*, 368-374.
- Danyliuk, D. (1992, October 27). M. S. Hrushevskiy about our region. *Zakarpatska pravda*, 95, 3.
- Dashkevych, Y. (1994). Mykhailo Hrushevskiy – organizer of Ukrainian national science. In *Mykhailo Hrushevskiy: Proceedings of the international jubilee conference*. Lviv: Shevchenko Scientific Society. 93-102.
- Hrushevskiy, M. (1990). *Illustrated history of Ukraine*. Kyiv.
- Hrushevskiy, M. (1991). *About ancient times in Ukraine: A short history of Ukraine (for beginners)*. Kyiv: Oberehy.
- Hrushevskiy, M. (1991a). *History of Ukraine-Rus'. Vol. 1: Until the beginning of the 11th century*. Kyiv: Naukova dumka.
- Hrushevskiy, M. (1991b). *Who are Ukrainians and what do they want*. Kyiv.
- Hrushevskiy, M. (1992a). *History of Ukraine-Rus'. Vol. 2: 11th-13th centuries*. Kyiv: Naukova dumka.
- Hrushevskiy, M. (1992b). *How the Ukrainian people lived*. Kyiv: Veselka.
- Hrushevskiy, M. (2014). The usual scheme of “Rus’” history and the issue of rational structuring of East Slavic history. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 199-208.
- Khudanych, V. (1997). The concept of statehood in Hrushevskiy's thought. In *The legacy of a great Ukrainian*. Uzhhorod. 88-95.
- Konta, R. (2016). The ethnological scholarly legacy of Mykhailo Hrushevskiy in historiographic assessments. In *Collected articles in honor of the 70th anniversary of Slovak Ukrainianist Myroslav Sopolyha*. Kyiv. 155-167.
- Mykhailo Hrushevskiy. *Life, activity, works*. (2002). *Ukrainskyi istoryk*, 1-4. (152-155), 575.
- Pritsak, O. (1991). *Historiosophy of Mykhailo Hrushevskiy*. Kyiv: Naukova dumka.
- Romantsova, N. (2013). The “usual scheme of ‘Russian’ history...” by M. Hrushevskiy in Ukrainian historiographic assessments. *Historical and Political Studies*, 2, 58-64.
- Shapoval, Y. (2005). *Mykhailo Hrushevskiy*. Kyiv: Alternatyvy.

- Shchodra, O. (2016). Ethnogenesis and the great migration of the Slavs in the light of sources and historical interpretations. *Problems of Slavic Studies*, 65, 9-27.
- Sokhan, P. (2002). Scholarly legacy of M. S. Hrushevskiy and the present. Lviv: Svit, 14-46.
- Svitlyk, N. (2017). Transcarpathian visions of Mykhailo Hrushevskiy. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Relations*, 2, 27-35.
- Telvak, V. (2008). *The scholarly legacy of Mykhailo Hrushevskiy in the assessments of contemporaries (late 19th – 1930s)*. Kyiv-Drohobych: Vymir.
- Tolochko, P. P. (Ed.). (2000). *Ancient history of Ukraine. Vol. 3: Slavic-Rus' era*. Kyiv.
- Vegesh, M., & Horvat, L. (1998). *Mykhailo Hrushevskiy: Some aspects of scientific and political activity*. Uzhhorod.
- Voitovych, L. (2001). The Principalities of the Carpathian Croats. In *Ethnogenesis and Early History of the Slavs: New Scientific Concepts at the Turn of the Millennium*. Lviv. 195-210.
- Voitovych, L. (2004). White “Croats” or Carpathian “Croats”? Continuing the discussion. *Drohobych Regional Studies Almanac*, 6, 38-45.
- Vynar, L. (1995). *Mykhailo Hrushevskiy – historian and nation builder: Articles and materials*. New York; Kyiv; Toronto: O. Olzhych Foundation.
- Vynar, L. (2013). Mykhailo Hrushevskiy in Ukrainian history. *Naukovi zapysky. Seriya “Istorychni nauky”*, 21, 176-181.
- Zalizniak, L. (2012). *Ancient history of Ukraine*. Kyiv: Tempora.